Ruzibayeva Nargiza Xakimovna –
SamISI, "Investitsiya va innovatsiyalar"
kafedrasi dotsenti, PhD

"YASHIL" BANK XIZMATLARI – INNOVATSION IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHNING DRAYVERI

Annotatsiya. Maqolada "yashil" bank konsepsiyasining ahamiyati, raqamli iqtisodiyotda "yashil" bankni yaratishning afzalliklari muhokama qilinadi. Tadqiqotda yashil moliyaviy vositalar, shuningdek, xalqaro va milliy yashil bank tashabbuslari o'rganiladi. Yashil bankning asosiy elementlari ko'rib chiqiladi va uni yanada rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: yashil bank, innovatsiya, yashil obligatsiyalar, raqamli iqtisodiyot, yashil kredit, yashil moliya.

Abstract. The article discusses the importance of the concept of "green" banking, the advantages of creating a "green" bank in the digital economy. The study examines green financial instruments, as well as international and national green banking initiatives. The main elements of green banking are considered and recommendations for its further development are offered.

Keywords: green banking, innovation, green bonds, digital economy, green credit, green finance.

Kirish. Barqarorlik va atrof-muhitni muhofaza qilish hozirda butun dunyoda insoniyat tomonidan unga yetkazilgan halokatli ta'sirlarni bartaraf etish uchun ekstremal choralarni qayta belgilash sifatida e'tirof etilmoqda. Hozirgi vaqtda global isish va iqlim o'zgarishiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan rivojlanishning salbiy oqibatlariga qarshi kurashish uchun turli global tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Yashil iqtisodiy samaradorlik iqtisodiy o'sish, resurslar iste'moli va atrof-muhitning ifloslanishini hisobga oladigan keng qamrovli ko'rsatkich bo'lib, barqaror iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning muhim omili hisoblanadi [1]. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va yashil iqtisodiy samaradorlik o'rtasidagi bog'liqlikni bevosita muhokama qiladigan kam tadqiqot mavjud. Raqamli infratuzilma, raqamli sanoat va raqamli integrasiya mintaqaviy umumiy omil unumdorligiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Prezidentning 2019-yil 4-oktyabrdagi "2019-2030-yillardda O'zbekiston Respublikasining "Yashil" iqtisodiyotga o'tish bo'yicha Harakatlar strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qaroriga asosan ushbu yillarga mo'ljallangan hukumat strategiyasi ishlab chiqildi. Unda "yashil" investisiyalarni, xususan, "yashil"

kreditlashni qo‘llab-quvvatlash, “yashil” iqtisodiyotga o‘tish bo‘yicha loyihalarni moliyalashtirishda xususiy sektorni faollashtirish, shuningdek, bank tizimini “yashil” investisiyalarga rag‘batlantirish masalalari belgilab berilgan. “O‘zsanoatqurilishbank” tizimida Jahon banki bilan birgalikda kreditlash operasiyalari ushbu mexanizm asosida amalga oshirilmoqda. Xalqaro moliya korporasiyasi va Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki maslahatchilari ko‘magida bank tomonidan 2018-yilgacha ishlab chiqilgan transformasiya dasturida “Green banking” ham alohida o‘rin tutadi. Hozirgacha bank 3 bosqichda jami 91 mln. dollarlik 20 ta yashil loyihani moliyalashtirdi[1]. Banklar va moliya institutlari sayyoramizni yashash uchun yaxshiroq joyga aylantirishga qaratilgan ushbu global sa’y-harakatlarda muhim va hal qiluvchi rol o‘ynashi mumkin.

Moliyaviy provayder sifatida banklar korxonalarning atrof-muhitga zarar yetkazuvchi amaliyotlarni qo‘llashini ta’minlashi mumkin. Yashil texnologiyalarni o‘zlashtirish uchun arzonroq mablag‘larni taqdim etish orqali rag‘batlantirish atrof-muhitga uzoq muddatli ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Yirik texnologiya ishlab chiquvchilari sifatida banklarning o‘zlari yashil amaliyotlarni qabul qilishlari va shu tariqa ushbu global tashabbusga rahbarlik qilishlari mumkin.

“Yashil” bank – bu moliyaviy institut bo‘lib, odatda davlat yoki kvazidavlat bo‘lib, u toza energiya texnologiyalarini joriy etishni jadallashtirish uchun xususiy sektor bilan hamkorlikda innovasion moliyalashtirish usullari va bozorni rivojlantirish vositalaridan foydalanadi. “Yashil” banklar davlat mablag‘laridan toza energiya texnologiyalariga xususiy sarmoyalarni jalb qilish uchun foydalanmoqdalar, ular tijorat imkoniyatlariga qaramay, iste’mol bozorlarida keng ishtirok etish uchun kurashmoqda. An'anaviy moliya va rivojlanayotgan raqamli texnologiyalarning chuqur integratsiyasi raqamli texnologiyalarning aniq va samarali atributlari moliyaviy xizmatlarga kiritilgan raqamli moliyaning yangi modelini keltirib chiqardi.

Adabiyotlar tahlili. Xorijlik iqtisodchi olim Raad Mozib Lalonning [2] fikriga ko‘ra, “yashil” bank – bu mamlakat va millat atrof-muhitga foyda keltiradigan bank faoliyatining har qanday shakli. An’anaviy bank o‘z faoliyatini atrof-muhitni yaxshilashga yo‘naltirish orqali "yashil" bankka aylanadi. “Yashil” banking, shuningdek, iqtisodiy rivojlanish va atrof-muhitga ta’sirni ta’minlaydigan inklyuziv bank strategiyalarini ishlab chiqishni o‘z ichiga oladi.

Broto Rauth Bhardwaj va Aarushi Malhotralar [3] esa “yashil” bank ishi – uglerod izini sezilarli darajada kamayishiga olib keladigan, shuningdek, bank biznesining barqaror rivojlanishiga hissa qo‘shadigan texnologiyalar, jarayonlar va mahsulotlarni

[1] https://www.sqb.uz/press-center/news-ru/uzpromstroybank-podderzhivaet-zelenuyu-ekonomiku-v-uzbekistane/

joriy etishga asoslangan bankning innovasion strategiyasi.

Mark G. Dotzour, Sunshine Manninglar[4] esa “yashil” bank – bu inson atrof-muhitiga salbiy ta’sirlarni yumshatish uchun imkoniyatlar yaratadigan va xususiy sektorga ekologik faoliyatdan iqtisodiy manfaatdor bo‘lishga imkon beruvchi bank modelidir, deb ta’kidlab o‘tishgan.

Yashil bankning asosiy vazifasi mijozlar manfaati uchun biznes va ekologiyani uyg'unlashtirishdir. Umuman olganda, yashil bank atamasi ekologik jihatdan mas'uliyatli moliyalashtirish amaliyotlarini va ekologik barqaror ichki jarayonlarni qo‘llab-quvvatlaydigan bank amaliyotlarini anglatadi [5].

So‘nggi o‘n yillikdagi tadqiqotlarda “yashil” bank nafaqat davlat, balki tijorat moliya instituti sifatida, “yashil” iqtisodiyot vositalaridan biri sifatida faoliyat yuritib, ekologik barqaror va ijtimoiy mas’uliyatli investisiyalarni rag‘batlantirish, ekologik loyihalarni moliyalashtirish orqali tadbirkorlarni ekologik toza ishlab chiqarishga jalb etishni ta’minlash ham ko‘rib chiqildi. Yashil moliyalashtirish instrumentlari bo‘lib mijozlar bilan qog‘ozsiz ishlash – online bank, ekologik/“yashil” obligasiyalar, “yashil” investisiya hisoblari va “yashil” investisiya portfe’li, “yashil” kreditlash/ipoteka va maxsus bank kartalari hisoblanadi.

Tahlil va natijalar. Bugungi kunda "yashil" bankni rivojlantirish uchun quyidagi yo‘nalishlarni atroflicha o‘rganib chiqish muhim hisoblanadi:

1. Korporativ kreditlash tizimida ijtimoiy va ekologik tamoyillarni amalga oshirish;
2. “Yashil” qimmatli qog‘ozlar bozoridagi operasiyalar;
3. “Yashil” karta mahsulotlari. Texnologik innovasiyalar, mobil ilovalar va plastik kartalarning kengayishi, “yashil” karta mahsulotlari segmentini rivojlantirishni faollashtiradi.
4. Ekologik toza va ko‘ngilli xayriya. Bunday loyihalarga moliyaviy investisiyalar zamonaviy bankning raqobatbardoshligini shakllantiradigan imidjini yaxshilashga imkon beradi.
5. Atrof-muhit marketingi bank mahsulotlarini ilgari surish bo‘yicha chora-tadbirlar tizimining muhim bo‘g‘ini bo‘lishini va’da qiladi va fuqarolarning ekologik xulq-atvori tamoyillarini mustahkamlashga yordam beradi.
6. Bank ichidagi jarayonlar ekotizimini yaxshilash.

“Yashil” bank faoliyatini rivojlantirishning sanab o‘tilgan yo‘nalishlariga qo‘shimcha ravishda ekologik loyihalarga yo‘naltirilgan banklarni qonunchilik bilan qo‘llab-quvvatlash talab etiladi. “Yashil” bank ishtirokchilari istiqbollari asosan ekotizimga zararli ta’sirni kamaytirish, tashkilotning ijtimoiy ahamiyati va reytingini

oshirish, raqobatchilar orasida kuchli mavqyeini ta’minlash, tashkilotning iqtisodiy samaradorligi va boshqalardan iborat bo‘ladi. Jahon amaliyotida ekologik yo‘naltirilgan moliyalashtirish ko‘lamini va “yashil” bank mahsulotlari uchun “trend”ning paydo bo‘lishini kuzatar ekanmiz, “yashil” bank faoliyatini yanada rivojlantirish tendensiyasi sifatida tasavvur qilish mumkin.

Hozirgi vaqtda tijorat banklari pul bozori operasiyalari, loyihalarni moliyalashtirish, sug‘urta biznesi, lizing operasiyalari, ipoteka, qimmatli qog‘ozlar savdosi, ustuvor tarmoqlarni moliyalashtirish va moliyaviy maslahatlar bilan shug‘ullanadi. Bir necha yil avval ko‘pchilik banklar o‘z faoliyatiga taalluqli bo‘lgan ijtimoiy va ekologik muammolarni hisobga olmagan – bu ularning barqaror rivojlanishining asosiy omili hisoblanadi.

“Yashil” kredit – bu faqat mavjud bo‘lgan yangi yoki mavjud ekologik loyihalarni to‘liq yoki qisman moliyalashtirish yoki qayta moliyalashtirish uchun taqdim etiladigan har qanday kredit vositasidir. “Yashil” kredit tarmoqlar o‘rtasidagi bog‘lovchi element, toza ishlab chiqarishga va moliyaviy institutlarga sodiq hisoblanadi. Qarz oluvchining toifasiga qarab, “yashil” kreditlarning ikkita asosiy turi mavjud: strategik sohalardagi tashkilotlarga kreditlar va boshqa tashkilotlarga kreditlar. Kreditlash mexanizmiga ko‘ra to‘g‘ridan-to‘g‘ri “yashil” kreditlash va “yashil” qayta kreditlash farqlanadi.

To‘g‘ridan-to‘g‘ri “yashil” kreditlash davlat banklarining mablag‘larini to‘g‘ridan-to‘g‘ri “yashil” kompaniyalarga katta miqdorda so‘ralgan mablag‘lar bilan ta’minlash orqali amalga oshiriladi. Tijorat banklari, shuningdek, qarz oluvchilarning “yashil” loyihalarini bank tomonidan moliyalashtirishga bo‘lgan talabga qarab, to‘g‘ridan-to‘g‘ri kreditlashni mustaqil ravishda amalga oshirishi mumkin. To‘g‘ridan-to‘g‘ri kreditlashda banklar kredit berishni tashkil qiladi, uning qaytarilishini va qarz oluvchi tomonidan kredit shartnomasi shartlarini bajarishini nazorat qiladi. “Yashil” kreditlar jami bank kredit portfelining sifatini yaxshilaydi, kreditor bankning kredit, obro‘-e’tibori va huquqiy risklarini kamaytirishga, uning imidjini yaxshilashga, raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi. Bloomberg ma’lumotlariga ko‘ra, 2018 yilda "yashil" kreditlar hajmi (kafilliklar va akkreditivlarni hisobga olgan holda) 99 mlrd. dollardan oshdi, 2019-yil oxirida - kamida 81 mlrd. dollar bo‘lgan [6].

Bank o‘z kredit siyosatida qarz oluvchilar uchun jozibador shart-sharoitlarga ega “yashil” kredit mahsulotlarini taqdim etishi mumkin, bu orqali ekologik toza va energiya tejovchi sanoat va korxonalarni yaratish va rivojlantirishni rag‘batlantirish, ijtimoiy ishlab chiqarish tarkibining o‘zgarishiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bilan birga, banklar atrof-muhitni muhofaza qilish yoki energiya tejash qoidalari va

qonunlarini buzgan korxonalarni kreditlashni to‘xtatish, atrof-muhitga ijobiy ta’sir ko‘rsatmaydigan loyihalarni kreditlashdan bosh tortish, shu bilan qarz oluvchilarning ekologik xavflarni qabul qilishini nazorat qilish orqali “jazolashi” mumkin.

Yashil bankning asosiy faoliyatini kreditlar yoki qimmatli qog'ozlar hisobidan kreditlash. Shu sababli, yashil banklarning asosiy foydalanuvchilari resurslarni to‘plash uchun depozitlar va qimmatli qog'ozlardan foydalanadigan kredit idoralari va g'aznachilik bo‘limlari hisoblanadi. Yashil bank - manfaatdor tomonlarning munosabatlari. Bu kredit va yashil investitsiyalar o‘rtasidagi bog'liqlikda ayniqsa seziladi. Bank kreditlarning kredit riskini baholashi va keyinchalik investitsiya jarayonini kuzatishi kerak.

Xulosa. Yashil moliya sohasida metodologik bazani ishlab chiqish, shu jumladan, amaldagi davlat tuzilmalari o‘rtasida vakolatlarni taqsimlash yoki ushbu jarayonni tartibga soluvchi yangi institutlarni yaratish, ekologik barqaror moliyalashtirish sohasida xalqaro hamkorlikni kengaytirish, shu jumladan, bu boradagi xalqaro tashabbuslarga qo‘shilish muhimdir.

Yashil bank boshqa sanoat korxonalarini barqaror rivojlanish uchun tarmoq strategiyalarini amalga oshirish uchun resurslarni amalga oshirish va resurslarni jalb qilish bo‘yicha ish olib bormoqda. Shu sababli, barqaror sanoat tarmoqidagi yashil banklar biznes, jamiyat va ekologiyani birlashtirgan faoliyat, resurslar va xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini rivojlantirishga imkon beradi.

Yashil banklar atrof-muhit va ijtimoiy haqiqatni qadrlaydigan uzoq muddatli va faqat foyda keltiradigan mentalitetni qo‘llab-quvvatlaydi. Shuning uchun yashil banklar barqarorlikka erishishga to‘sqinlik qilmaydi. Shunday qilib, yashil banklar biznes, jamiyat va ekologiyani uyg'unlashtirish jarayoniga yordam beradi va ular investor, moliyachi, o‘qituvchi, maslahatchi, barqaror sanoat tarmoqlarini targ'ib qiluvchi va muvofiqlashtiruvchi rolini o‘ynagan holda barqaror rivojlanish uchun qo‘shimcha qiymatga ega bo‘ladi. Ehtimol, vaqt o‘tishi bilan har bir bankning umumiy investisiya portfelidagi berilgan "yashil" kreditlar ulushi bo‘yicha qo‘shimcha standartlar paydo bo‘ladi, shuningdek mamlakatimizda “yashil” iqtisodiyotga o‘tish bo‘yicha loyihalarni moliyalashtirishda xususiy sektorni faollashtirish, “yashil” investisiyalarga nisbatan bank tizimini davlat tomonidan rag‘batlantirish juda muhim hisoblanadi. Yashil bank, agar chin dildan amalga oshirilsa, boshqa institutsional tartibga solish mexanizmiga o‘tish imkonini beruvchi ifloslantiruvchi sanoat uchun faol ex-ante to‘xtatuvchi vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sha R.; Li J.Y.; Ge T. How do price distortions of fossil energy sources affect China's green economic efficiency? Energy **2021**, 232, 121017.
2. Lalon R.M. (2015). Green Banking: Going Green. *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences,* Vol. 3, Issue 1, 34–42
3. Bhardwaj B.R., Malhotra A. Green banking strategies: sustainability through corporate entrepreneurship // Greener Journal of Business and Management Studies. 2013. Vol. 3, Is. 4. P. 180–193
4. Dotzour M.G., Manning S. Environmental banking. A reprint from Tierra Grande, the Real Estate Center Journal, April. 2002
5. S.M.M. Rahman, and S.b Barua. The Design and Adoption of Green Banking Framework for Environment Protection: Lessons from Bangladesh, "Australian Journal of Sustainable Business and Society", 2(1), 2016, p.b2.
6. Sustainable Finance. The rise of green loans and sustainability linked lending (2019). URL: https://lpscdn.linklaters.com/-/media/files/thoughtleadership/green finance/sustainable_finance_green_and_sustainability_linked_lending_linklaters.ashx ?rev=86ebcb26-c283–4e5b-be26-b065f08cc27e&extension=pdf&hash=CA71D33707F9F4DFA52FD53B02F56065

Ruzibayeva Nargiza Xakimovna -
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
"Investitsiya va innovatsiyalar" kafedrasi
dotsenti, PhD

INSON KAPITALIGA YO'NALTIRILGAN INVESTITSIYALARNING IQTISODIYOTDAGI ROLI

Annotatsiya. Ushbu maqola mavzusining alohida dolzarbligi inson kapitaliga investitsiyalar mamlakatda faol iqtisodiy o'sish yo'li ekanligidir. Inson kapitaliga investitsiyalar - bu ishchilarning kelajakdagi mehnat unumdorligini oshirish uchun sarflanadigan xarajatlar va har bir alohida kapital tashuvchilarning va butun jamiyatning kelajakdagi daromadlarining o'sishiga hissa qo'shishi. Bu, bir tomondan, kapital egasining daromadlarini oshirishga imkon bersa, ikkinchi tomondan, davlatning iqtisodiy o'sishiga hamroh bo'ladi. Xodim uchun investitsiyaning iqtisodiy samarasi uning daromadida ifodalanadi. Kadrlarni rivojlantirishga sarmoya kiritadigan